

UOT 33.012.44

LƏNKƏRAN-ASTARA İQTİSADI RAYONUNDA AQROPARKLARIN YARADILMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

MİRZƏYEV RUSLAN ZAHİD oğlu

Lənkəran Dövlət Universiteti, doktorant

ruslan.mirzeyev01@mail.ru

Açar sözlər: aqropark, aqlomerasiya, dayanıqlı inkişaf, ekoloji istehsal, ərzaq təhlükəsizliyi, loqistika, meqapolis, nəqliyyat dəhlizi, innovasiya, sənaye ekologiyası

Sürətli urbanizasiya prosesi hal-hazırda dünyanı cənginə almışdır. BMT hesablamalarına görə, şəhər əhalisi 2050-ci ildə 70%-dək artacaqdır. Qloballaşma və ümumdünya ictimai şəbəkəsinin meydana gəlməsi urbanizasiyalaşmanın səbəb və nəticəsidir [2].

Hal-hazırda bütün dünyada k/t-ı istehsalı, sənaye xammalı ilə təminat, ilkin emal və sənaye emalı da daxil olmaqla zəncirvari xarakter daşıyır. K/t təkcə şəhər ətraflarında deyil, yerli səviyyələrdə də açıq çıxış edir. Niderland kimi urbanizasiyalaşmış bir ölkədə k/t sahələri ölkə ərazisinin 2/3-ni təşkil edir. Artıq bu cür istehsal, meqapolislərin tələbatını ödəmək iqtidarında olmur.

Mövcud vəziyyət fonunda, “K/t sistemi dünya əhalisini doyura biləcəkmi?” – sualı ortaya çıxır. Şəhərlərdə əhali çoxluğu, böyük mülk və alıcılıq qabiliyyətinin olmasını xarakterizə edir. Bu baxımdan hazırda dünyada aqroparkların urbanizasiya şəraitində davamlı inkişafa nail olmaq qabiliyyətində olması qeyd olunur.

Aqropark müəyyən ərazi və ətraflarda aqrar təsərrüfatla əlaqəli cəmlənmiş fəaliyyət və funksiyaları ifadə edir. Aqroparklar, yüksək bilik və texnologiyalara əsaslanan yüksək məhsuldarlıqlı məhsul istehsalı, bitki və heyvan mənşəli məhsulların sənaye emalını özündə birləşdirir. Burada tullantıların səmərəli istifadəsi və emalı su, qaz və yanacaq olan tələbatın kəskin azalmasına gətirib çıxarır. Aqroparklara, aqrar sektora sənaye ekologiyasının tətbiqi kimi də baxmaq olar [10, s.144-152]. Aqroparklar qlobal şəbəkədə fəaliyyət göstərən k/t planlaşdırmasının nəticəsidir və təkcə k/t sahəsi ilə əlaqəli deyil, həmçinin əlaqədar tərəflər arasında innovasiyadır. Aqroparkların əsas məqsədi planet, insan və mənfəət məqsədlərini bir nöqtədə birləşdirməkdir [8].

Aqropark, onun fiziki aktivlərindən daha genişdir. O, ümumi əmlakla birlikdə yerləşdirilmiş funksional istehsal və aqrobiznes xidməti, həmçinin, adətən, parkla eyni ərazidə yerləşən mərkəzləşdirilmiş idarə olunan ixtisaslaşdırılmış bölmənin (dövlət, dövlət-özəl, özəl) olmasını tələb edir [6].

Parkın yerləşməsi bir neçə amildən asılıdır:

- Sənaye parkı üçün torpaq sahələrinin mövcudluğu;
- Onun əsas fəaliyyətinin xarakteri;
- Şlüz (gateway) infrastrukturuna giriş;
- Digər parametrlər: yaxşı təbii sərvət, müvəffəqiyyətli istehsal və başqa proseslər üçün lazım olan utilitlərin mövcudluğu [6].

Yaxın onillikdə Azərbaycanın qarşısında duran əsas məsələlərdən biri qeyri-neft sektorunun aparıcı bölməsi hesab olunan aqrar-sənaye sektorunun inkişafını təmin etməkdir. İqtisadiyyata və aqrar sferaya innovasiyaların tətbiqi və modernləşdirmənin aparılması ən əsas prinsiplərdəndir. Bu məqsədlə aqrar sektorun innovativ meyarlara uyğun qurulması, aqroparkların (aqrotexnopak) yaradılması əsas hədəflərdən hesab olunur. Cənab Prezident ölkədə aqrar sektorun inkişafı,

modernləşdirilməsi və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində - aqroparkların yaradılması təklifini irəli sürmüşdür. Aqroparkların yaradılması ölkəmiz üçün yeni bir mexanizmdir [1].

Ölkədə regionların sosial-iqtisadi inkişafı Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən 11 fevral 2004-cü ildə “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı (2004-2008-ci illər)” və 14 aprel 2009-cu ildə “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı” qəbul edilmişdir. Aparılan işlərə baxmayaraq, regionların sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin hələ də geri qalması bu istiqamətdə tədqiqat işlərinin aparılmasını zəruri edir [9, s.6].

Artıq respublikanın ayrı-ayrı regionlarında müxtəlifprofilli aqroparklar yaradılmışdır və yaxın gələcəkdə əksəriyyəti bitkiçilik olmaqla, bitkiçilik və heyvandarlıq yönümlü aqroparkların sayının 43-ə çatdırılması nəzərdə tutulur. Yaradılacaq aqroparklar 10 minə yaxın əhalinin işlə təmin olunmasına imkan verəcəkdir [11].

Respublikanın cənub-şərqində yerləşən Lənkəran-Astara iqtisadi rayonuna, 6 inzibati rayon: Cəlilabad, Masallı, Lənkəran, Astara, Lerik və Yardımlı inzibati rayonları daxildir. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu cənubdan və qərbdən İran, şərqdən Xəzər dənizi, şimaldan və şimal-şərqdən Aran iqtisadi rayonu ilə həmsərhəddir. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu ölkə iqtisadiyyatında ən geniş bazar potensialına malikdir. Rusiya, İran və Hindistanı birləşdirən şimal-cənub dəhlizi də iqtisadi rayonunun ərazisindən keçir.

İqtisadi rayonun əhalisinin böyük hissəsi (2009-cu ilin yanvarın 1-nə 75,2 faizi) kənd yerlərində yaşadığından kənd təsərrüfatı sahəsi əhalinin sosial-iqtisadi həyatında mühüm yer tutur. Regionun ümumi məhsulunda kənd təsərrüfatının payı 2008-ci ildə 50,1 faizə bərabər olmuşdur. İndiyədək iqtisadi rayonda yaradılan yeganə aqropark, heyvandarlıq və bitkiçilik istiqamətli “Günəşli-Aqro” MMC aqroparkıdır [9, s.30].

Astara, Cəlilabad, Masallı və Lənkəran rayonlarında kənd təsərrüfatı istehsalında bitkiçilik əhəmiyyətli şəkildə üstünlük təşkil edir. Lerik və Yardımlı rayonlarının iqtisadiyyatının əsasını isə heyvandarlıq təşkil edir.

Regionda tütün istehsalı isə 2007-ci ildən dayandırılmışdır. Üzüm istehsalı, xüsusilə Cəlilabad rayonunda inkişaf etdirilir. Dənli və dənli istehsal həcmünün 7,7 faizini təşkil edir. Son illərdə regionda dən üçün qarğıdalı əkin sahəsi 4,3 dəfə artmışdır. 2017-ci ildə 526 hektarda çəltik əkilib, 1815 ton məhsul istehsal olunub, 4,4 milyon manat gəlir əldə edilib.

Cədvəl.

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunun kənd təsərrüfatı bitkiləri üzrə əkin sahəsinin bölgüsü (hektar)

	2004	2005	2006	2007	2008
K/t bitkilərinin əkin sahəsi	102538	102430	102395	94931	111206

Region üçün pambıq əkin sahələri xarakterik olmasa da, 2005-ci ildən Cəlilabad rayonunda az da olsa, pambıq əkilir (2008-ci ildə 20 ha) [12].

Regionda son ildə çay plantasiyasından 16 min tondan çox yaşıl çay yarpağından 4,2 min ton quru çay istehsal olunub ki, bu da respublikada o dövrdə çaya olan tələbatın 50 faizini təşkil edib [11].

İqtisadi rayonun tərəvəz və bostan məhsulları istehsalının böyük əksəriyyəti Masallı və Astara rayonlarının payına düşür. Belə ki, 2008-ci ildə regionda istehsal olunan bostan məhsullarının 86,7 faizi bu iki rayonun payına düşmüşdür.

Meyvəçiliyin inkişafı üçün potensial imkanlar mövcuddur. Bağlarının əksəriyyəti sitrus meyvələri olmaqla, 65,6 faizi Astara və Lənkəran rayonlarının payına düşür [11].

İqtisadi rayonun əhalisi çayçılığın və digər yerli xarakterli k/t məhsullarının istehsalı və məhsul yığımı sahəsində ənənələrə malikdirlər. Rayonun əlverişli təbii-iqlim şəraiti, heyvandarlığın inkişafı üçün də geniş imkanlar yaradır. Son illərin statistik məlumatlarına görə, regionda mal-qaranın ümumi sayının 51,7 faizi Cəlilabad və Masallı rayonlarının payına düşmüşdür [13].

İstənilən regionunun sosial-iqtisadi inkişafında sənaye mühüm yer tutur. Çünki sənayenin inkişaf etdirilməsi və onun sahə strukturunun təkmilləşdirilməsi məşğulluq probleminin həllinə kömək edir, əhalinin sənaye məhsullarına olan tələbatı ödənilir, regionlararası və regiondaxili iqtisadi əlaqələr, o cümlədən xarici iqtisadi əlaqələr təkmilləşir və son nəticədə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə nail olunur.

İqtisadi rayonda k/t sahəsi üzrə, xüsusən onun çayçılıq, sitrusçuluq və tərəvəzçilik üzrə zəngin ənənələrə malik olması, ilk növbədə, məhz bu istiqamətlər üzrə aqroparkların təşkil olunmasını zəruri edir. İqtisadi rayonda aqropark kimi təsərrüfat-ərazi təşkili formasının yaradılması ilk öncə zəngin resurs potensialını mövcudluğuna söykənir. Sənaye parklarının (texnopark, aqropark) yaradılması zamanı zəruri olan şərtlərdən biri də sənayenin ixtisaslı kadrlara olan tələbatının ödənilməsidir.

Dünya təcrübəsində, aqroparkların layihələndirilməsinin aşağıdakı növləri vardır:

1. Delta Park (şəhər ərazilərində sənaye mülkiyyətində salınmış, sənaye emalının intensiv sektorları ilə bağlı olmayan kombinasiyanı təşkil edir).
2. Aqro-ixtisaslaşmış park (əczaçılıq preparatları, kosmetika, bioloji qablaşdırma və ekoloji təmiz yarımfabrikatlar kimi dənəvər məhsullarının ixtisaslaşdırılmış məhsullara sənaye emalını təmin edir).
3. Yaşıl park (kənd ərazilərində heyvandarlıq, bitkiçilik torpaq fondlarını və mərkəzləşdirilmiş sənaye emalını özündə birləşdirir).
4. Kənd parkı (donuz, ev quşları və mal-qaranın saxlandığı, bitki və tərəvəzlərin isə şəhər yaxınlığındakı topoqrafik aqrar sahələrdə becərildiyi məkan klasterləşməsidir).

Fikrimizcə, bu modellərdən “Yaşıl park” və “Kənd parkı” tipli aqroparkların iqtisadi rayonda yaradılması daha məqsədəuyğun olardı. Çünki şəhərətrafi mərkəzləşdirilmiş sənaye emalını özündə birləşdirməklə, xammal və yarımfabrikat nəqletmələrini ixtisara salır, bitki və heyvan məhsullarının topoqrafik aqrar sahələrdə becərildiyi məkan klasterləşməsi yaradır. Burada enerji istehsalı, biokütlə emalı, tullantıların təkrar emalını həyata keçirməklə ekoloji istehsalı yaratmaq mümkündür.

Elmtutumlu sənayenin formalaşması dünya təcrübəsində olduğu kimi, gələcəkdə universitet-aqropark-texnopark əlaqəli kampusların inkişafına yol açar, regionun iqtisadiyyatının və rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə, həmçinin turizm potensialının artmasına və artıq qərb ölkələrində ənənəvi turizm sahəsi sayılan aqroekoturizmin respublikada inkişafına şərait yarada bilər.

Əhalinin ərzaqla təmin olunması və k/t məhsullarına əlavə edilmiş dəyərlə tələbatın artması gələcək perspektivdə iqtisadi artım, ərzaq təhlükəsizliyi, yoxsulluqla mübarizə kontekstində aqrar sənayenin inkişafına diqqətin artırılması üçün stimuldur. İş yerlərinin və dəyərin artırılması nöqtəyindən, aqrar sənayeçilər qeyd olunanlar sayəsində yüksək multiplikativ effekt əldə edirlər. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunun nəqliyyat dəhlizi, bazar, işçi qüvvəsi, loqistika və digər lazımı tələbatlar baxımından heç bir tərəddüdlü vəziyyəti qeyd olunmur. Ona görə də gələcək perspektivdə dayanıqlı inkişafa nail olmaq, ərzaq təhlükəsizliyinin qarşısını almaq, əhalinin məşğulluq problemini həll etmək, regionun rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltmək, iqtisadi dayanıqlılığa və kənd təsərrüfatının yenidən dirçəldilməsinə nail olmaqdan ötrü iqtisadi rayonda yeni formalı aqroparkların yaradılması sürətləndirilməli, pilot layihələrin tədqiqat işləri davam etdirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi. İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu. Yekun hesabat. 2014.
2. Castells M. (2000). *The information age: Economy, society and culture. Volume 1: the rise of the network society*. Blackwell, Oxford, UK).
3. Deichmann, U., Kaiser, K., Lall, S.V. & Shalizi, Z. 2005. *Agglomeration, transport and regional development in Indonesia*. World Bank Policy Research Working Paper 3477. Washington, DC, World Bank.

4. De Wilt, J.G., Van Oosten, H.J. & Sterrenberg, L. 2000. *Agroproduction parks: perspectives and dilemmas*. The Hague, the Netherlands.
5. Hutchison, R. 2010. *Encyclopedia of Urban Studies*. Thousand Oaks, California, United States of America, SAGE Publications, Inc. Available at: <http://dx.doi.org/10.4135/9781412971973>
6. Lowe, E. 2001. *Eco-Industrial Park Handbook for Asian Development Countries*. Oakland, California, United States of America, Indigo Development.
7. Park, R.E. & Burgess, E.W. 1925. *The City*.
8. P.Smeets, M.Mansfeld, C.Zhang, R.O.Loohuis, 2007
9. Regional iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri (Lənkəran iqtisadi rayonu təmsalında). Bakı, 2009.
10. Frosch R.A. and Gallopoulos N.E. The concept of industrial ecology was first used in industrial areas belonging to the chemical industry, whereby means were sought to use waste material from one production process as raw material for another. 1989. *Strategies for manufacturing. Scientific American* 261: pp.144-152.
11. <http://www.president.az/>
12. <http://www.economy.gov.az/>
13. <http://ier.az/az/>

РЕЗЮМЕ
ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ АГРОПАРКОВ В ЛЕНКОРАНЬ-АСТАРИНСКОМ
ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЙОНЕ
Мирзоев Р.З.

Ключевые слова: агропарк, агломерация, устойчивое развитие, экологическое производство, продовольственная безопасность, логистика, мегаполис, транспортный коридор, инновации, промышленная экология.

Создание агропарков подразумевает развитие сельского хозяйства, аграрной промышленности, переработки, предпринимательского потенциала и предприятий, решений в области продовольственной безопасности. Внедрение передовых технологий и организация научного производства способствуют росту экономики региона.

SUMMARY
FEATURES OF THE ORGANIZATION OF AGROPARKS IN LENKORAN-ASTARA ECONOMIC
REGION
Mirzayev R.Z.

Key words: agropark, agglomeration, sustainable development, ecological production, food security, logistics, metropolis, transport corridor, innovation, industrial ecology.

The creation of agroparks includes the development of agriculture, agrarian industry, processing, development of entrepreneurial potential and decisions in the field of food security. The introduction of advanced technologies and the organization of scientific production contribute to the growth of the region's economy

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	01.10.2018
	Son variant	17.12.2018